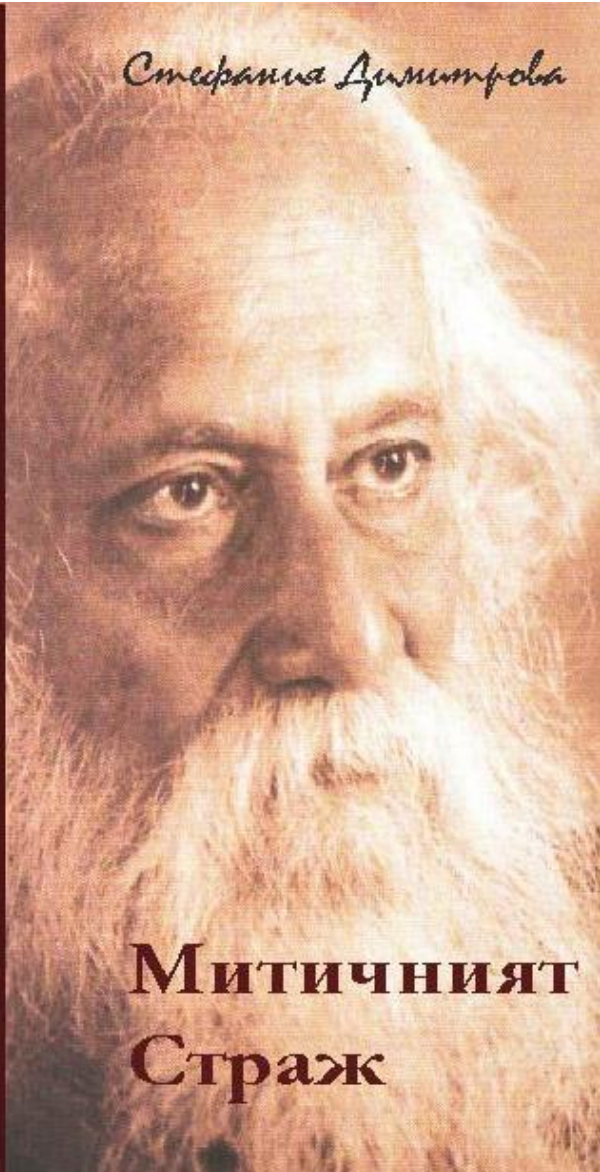

Рабиндранат ТАГОР

Стефаниа Димитрова

Митичният
Страж

Увод

Най-напред искам да благодаря на Съдбата за възможността да проследя нелекия път на един истински митичен герой (и то не от началата на човешката история, а живял само преди по-малко от век). Защото да се съзерцава сиянието на духовния свят на "поета, възхвалил екстаза от живота с полутонове", е повече от благоприятно.

Името, под което е записан в голямата Книга на Живота, е Рабиндранат¹, което означава "Повелител на Слънцето". Махатма Ганди го нарича "Гурудев" - "Божествен Учител" и "Великият Страж", а през 1913 година светът узнава за него като за "създателя на естетическия теизъм", носителя на Нобелова награда за литература - Рабиндранат Тагор. Индийският философ С. Радхакришнан казва за него: "Той бе най-великата фигура на съвременното индийско Възраждане. Поет от класата на Валмики и Калидаса." По повод на неговото отпътуване от този свят през 1941 г. индийската поетеса Сароджина Найдун пише: "Сега той ще се превърне в необичайна легенда, в приказка - завинаги." И това не е само алегоричен начин да бъде изразена необикновеността на човека, поета, драматурга, музиканта и художника Рабиндранат Тагор, а по-скоро поетично предчувствие за особената стойност на неговия живот като митичен герой, възродил духовното наследство на Индия и утвърдил ценни за колективния общочовешки психически опит нагласи.

За да не предизвиквам търпението на уважаемия читател, който едва ли ще приеме на доверие по-горните твърдения, отначало ще направя кратко въведение в света на митологията, митичните герои и тяхното психологическо значение за нашето всекидневие. След това заедно ще

¹ Истинското звучене на името му на бенгали е Робиндронат Такхур, но по-късно писателят се подписва с по-лесно произносимото за Индия и западния свят име Рабиндранат Тагор.

потърсим в индийския митологичен комплекс корените на спонтанната, радостна и директна връзка на Рабиндранат с божественото. Ще имаме възможност да се докоснем до приказната атмосфера на рода на Тагор, която го подготвя за неговата мисия. Ще чуем началния призив за среща с непознатото и стъпка по стъпка ще изменим пътя на героя, който внася ново светоусещане в съкровищницата на света. После ще последваме "потока на разума, който не изгубва своята посока сред страшния пустинен пясък на мъртвешкия навик" на религиозната традиция и който избликва в скъпоценна, живителна интензивна духовност, изразена в реални и сетивни земни образи.

Предстои ни да открием "светец, който не се отказва да живее, а говори из средата на самия живот" и да узнаем тайната на "разминаването между образа, който си е изградил Западът за Тагор като монотонен, далечен, мъгляв спиритуалист, и истинското му всестранно мащабно присъствие като съвременен проникновен мислител на Индия и Бангладеш"². За нас е особено ценно посещението на великия писател в България през 1926 г.³, когато трогнат от сърдечното посрещане, поетът възкликва: "В този момент се чувствам като българин". Накрая ще чуем от устата на самия Тагор притчите за живота, разказани в стихове, и ще имаме привилегията да получим неговата благословена обич, отправена към всяко човешко същество.

Във втората част на тази книга читателят, който се интересува предимно от биографични факти за живота на Тагор, ще открие избрани части от неговата биография;

² Amritya Sen, *Tagor and His India*, *The New York Review*, 29.08.2001. Амритя Сен е индийски Нобелов лауреат за икономика от 1998 г.

³ Бих искала да изкажа специална благодарност на г-н Тони Зарев (председател на фондация "Мирозрение" гр. София) и на г-жа Радка Колева (директор на библиотека "Иван Вазов" гр. Пловдив) за предоставените архивни материали, свързани с посещението на Тагор в България.

разговори с известни личности; стихове, известни и неизвестни снимки, негови рисунки, както и библиография на издадените книги от и за Тагор на български език.

Независимо от това на коя част от книгата ще се спреш, любезни читателю, оставям те в компанията на един "самотен пътник", поканен на пиршеството на живота, чиито "сетива се протягат, за да докоснат този свят, прострян в Нозете на Твореца" и чиито талант превежда тези усещания на един универсален съвременен език.

Митичният страж

"Защо митология? Защо въобще трябва да обръщаме внимание на митовете? Какво общо имат те с живота?" (въпрос на журналиста Бил Мойърс, отправен към световноизвестния психолог на митологията Джоузеф Кембъл).

"Един от нашите проблеми днес е, че не познаваме добре смисъла на митологията - отговаря Кембъл. - Хората казват, че единственото, което търсим всички ние, е смисълът на живота. Не смятам, че точно това търсим. Мисля, че по-скоро търсим да изживеем живота си така, че нашето чисто физическо изживяване да отекне в най-съкровената ни духовна същност, за да усетим радостта от съществуването... Митовете са ключ към това преживяване, защото те съдържат в концентриран вид психичната опитност на стотици поколения, които са изживели тази радост и са ни я предали, записана чрез символи на езика на митовете."

Как съвременният човек разгадава посланието на своите предци за изживяване на радостта от живота, закодирано в

митолигичните образи? Нужно ли е изобщо такава послание? Кой въвежда нова психична опитност в съвременния колективен склад от трансцендентно познание? И може ли един поет да стане митичен герой?

Реалността, в която навлизаме по време на сън, е същата реалност, за която говорят митовете. Ако сънят е персонален мит, то митът е колективният сън на една култура. Всички великани, чудовища, тайни помощници на нашето детство са там. Всички потенциални възможности, които ние не сме успели да осъществим - онази другата, по-добрата част от нас, като златно зърно се намира там, в зоната на сумрака, на ниво, което не съзнаваме, но то съществува, независимо от волята ни. Ако успеем да осъществим контакт с този вътрешен център, около който се развива драмата на живота ни, ще изпитаме чудотворно разгръщане на нашите сили и ще преживеем истинско второ раждане. Ако пък се намери някой, който да извади на бял свят дори едно синапено зърно от тази регенерираща сила, осмисляща съществуването на цяло поколение или дори на цяла цивилизация, то той става дарител на блага, митичен герой, който няма само местно културно значение, а се проявява на световната историческа сцена.

Задачата на културния герой е да се потопи в зоната на причинността на колективните нагласи, в сферата на

4

колективното несъзнавано, където го очакват неимоверни трудности; да преодолее със силата на собствените си способности и компетентност предизвикателствата (като се пребори с плашещите чудовища на колективните условности) и да асимилира опитността на това, което Юнг нарича център на личността - Себе. Като ос на въртящи се вселени центърът на личността съвпада с центъра на колективното съзнание на милиардите индивиди, живеещи днес и живели някога. Пряката, недеформирана опитност, произтичаща от центъра на цялостната личност, е вдъхновявала човечеството през

хилядолетния му път. Тя е намерила израз в "архетипни образи", които, предадени чрез образността на съответната епоха и култура, стават митологични образи. В основата на всеки мит и символ стои архетипният образ на колективната общочовешка опитност. Митологичният герой е човек, който е призван да осъществи една смела, директна връзка със своя личен център, а оттам и с центъра на световите, за да получи мистичната сила. Такъв герой е способен да се пребори с инертността или дезинтегриращите тенденции на обществото и да почерпи от неугасващия вечен огън на колективното възраждане. Той не е нито модерен, нито древен - той е универсален. Неговата задача, както казва Тойнби, е да ни преподаде урока, който е научил по време на собственото си възкресение. В неговия живот се проявява сюжетът на универсалната митологична формула за приключението: призив на съдбата, приемане или отказване от предизвикателството, среща с препятствия и помощници по пътя, драматични събития, преодолен скърби и възвишен полет на духа - това са повтарящите се теми на прекрасната песен на великото приключение на душата. Ако героят донесе знание и мъдрост, универсални за цялото човечество, които извеждат от лабиринта на сърцето, то неговата опитност за постигането на тази цел, предадена чрез езика на символите и митовите, превръща културния герой в митичен. Неговата роля е толкова мащабна и многостепенна, че животът му надскача рамките на малката му социална общност и става мит.

Първото ниво на мита е трансцендентното.

Метафорите на всички световни религии съдържат трансцендентно познание за изключително ценния психически опит на различни културни герои. За съжаление религиите днес не се занимават със знанието, което се съхранява в собствените им митологии.

Метафорите са превърнати в догма. Образите на богове, светци и пророци, които са свидетелства за различна духовна

опитност като цветя на дървото на човешката духовност, всяко със своя аромат и своето познание, в ръцете на свещенослужителите се превръщат в хербарии, лишени от жизненост, в мъртви морални принципи. Както казва Рабиндранат Тагор в един стих от "Песните на Кабир":

Свещенослужителю, къде ме търсиш?

Виж! Аз съм до теб.

Не съм нито в храма, нито в джамията.

Не съм нито в Кааба, нито на Кайлаш.

Нито в ритуалите и празничните церемонии,

нито в техниките на йога или пък в отричането от света.

Ако си истински търсач, ти тутакси ще ме срещнеш още в този миг.

Аз съм Дъхът във всяко дихание.

Възпитан в традициите на три религиозни традиции: индуизъм, ислям и християнство, Рабиндранат се опитва да обясни метафорите на световните религии като общочовешка мъдрост. Вярващи и невярващи, фанатици и миряни - всеки открива своята истина в поетичната градина на Тагор и това е така, защото намекът и недоизказаността на неговата поезия вдъхват нов живот на трансцедентната опитност, съдържаща се в метафорите на старите религии. Възторжено приет на Изток и на Запад почти като пророк или поне като човек, пред когото трябва да се стои тихо и почтително, с благоговейна смиреност и с приглушен като в храм глас, Тагор чувства, че поетичните му форми, имат божествен заряд и смело се хвърля в едно неприсъщо за него приключение - да създаде един истински алианс на цивилизациите.

"Една култура трябва да се цени не по сбора на силите, които е развила, а по човешката любов, която ще развива чрез законите си. - пише той в лекциите си Садхана. Първият и последният въпрос, който тя има да решава, е какво вижда в човека. Духовно същество или машина? ...

Когато чувства в собствената си душа ритмичния пулс на духовния живот на целия свят, тогава човек е свободен.

Тогава той започва да участва в тайнствената любов между световната душа Пракрити, скрита зад многоцветното покривало на земния живот, и духа - Параматнам, жениха с чисто бели дрехи. Тогава той знае, че е поканен като почетен гост на тоя великолепен празник на любовта и пиршество на безсмъртието. Тогава той разбира смисъла на песента на мъдреца: "От любов е роден светът, от любов се поддържа, към любов отива и в любовта се завръща."⁴

В тази книга ще открием многообразния гений на Тагор като митичен герой, оставил своя отпечатък във всички сфери на обществения живот.⁵

Второто измерение на мита е космогоничното.

Митът предава познанието за образа на Вселената, който съответства на физическия опит на съответната култура и епоха.

Днес знаем, че космологията на Библията като "твърд, отделяща водите горе, които падат във вид на дъжд, а тези отдолу", които се изливат като потоци, е съставена от поетите-жреци с образността от времето на Мардук и това поражда, меко казано, разочарование. Днес няма здравомислещ човек, който да научи за произхода на Земята, на растенията и животните от книга Битие. За да се информираме за света, в който живеем, ние се обръщаме към науката. Уважението към науката е верую за Тагор. За нищо на света той не би жертвал възможността за научно обяснение на фактите пред догматичното обяснение на религиите. По повод на първото си пътуване с влак шеговито споделя, че древните книги не съдържат описание на пътуването с парен локомотив, затова трябвало да се довери на преувеличения разказ на свой приятел, който го убеждавал, че при потегляне

⁴ Р. Тагор. Садхана. Пътят към съвършенството. С.1994 г стр.112

⁵ "Едва ли има област от обществения живот, на която той да не е сложил отпечатъка на своята могъща личност."- Махатма Ганди

на влака трябва да вложиш цялата си сила да се задържиш за седалката, за да не излетиш през прозореца.

Винаги и навсякъде Тагор недвусмислено сочи науката като единствена алтернатива на изостаналото мислене. Според него "Западът е получил мисията да поучи света и неговата наука да освободи човешката душа, затворена в мрачната кула на материята."⁶ "Чрез постиженията на естествените науки целостта на света и нашето единение с него стават по-ясни за ума ни.

Третото измерение на мита е социологичното - да поддържа и узаконява обществения морален ред, като интегрира индивида в неговата географски и исторически обусловена социална среда.

Системата от чувства на едно ловно племе не е същата като тази на земеделците, нито системата от чувства през античността е подходяща за съвременния човек. Всички онези закони на Йехова и Ману за това какви дрехи да бъдат носени, как хората да се държат един с друг са били в сила хилядолетия преди Христа. Чрез универсалния език на поезията Тагор донася истината, че старият Бог е лишен от мъничкия си свят и мъничкото си затворено общество. Неговият хоризонт е не един народ, а човечеството като цяло. Преди деветдесет и пет години поетът-мъдрец показва на индийци, европейци, американци и японци, че силата на човеците е в това да заявят принадлежността си към една по-голяма общност, защото опасностите и потенциалите на нашия свят заплашват или дават надежда на всички ни заедно. Митът на неговия живот има всестранно въздействие върху индийското общество и построява неръкотворен мост между напредничавите умове на Изток и Запад.

Четвъртата функция на мита е психологическа, а именно - да въведе индивида в тайните на неговата психика. Там,

⁶ Р.Тагор. Моето учение. С.1926 г стр.37ва

където господства архаичното мислене, общественият ред подчинява всяка индивидуална преценка, воля и способност, като впечатва в индивидуалния ум първообразите и идеалните роли. В Европа първо при гърците, после при римляните принципът на просветената разумна способност за индивидуална разумна преценка дарява нашия свят с психиката на индивидуализма, която е различна от древното колективно съзнание. Този хуманистичен индивидуализъм освобождава творчески сили, които в рамките само на два века довели до такива промени в психиката на европейца, които не са довели хилядолетия на Изток. Тук всеки индивид бе възприет като съвършено уникално създание. Гласувано му бе доверие - ако може да даде нещо на този свят, то да е именно реализирането на собствените му възможности. Докато в традиционния Далечен и Близък Изток индивидът е като създаден по калъп, неговия дълг му се вмениява при много точни и ясни условия и той не може да се освободи от него. "Да изживееш живота, който се среща като потенциал в теб и не се среща в никой друг" - това е голямата истина на европейската култура, която Тагор защитава с всеки миг от живота си дори с цената общественото отхвърляне.

"На единия полюс на моето съществуване аз съм наравно с дърветата и камъните.- пише той в своите размисли. - Там признавам владичеството на всемирния закон. Ала на другия полюс на съществуването ми аз съм отделен - индивид. Аз съм абсолютно сам, аз съм аз, аз не мога да се сравня с нищо друго. Цялата тежест на Вселената не може да унищожи моята индивидуалност. Аз я отстоявам, въпреки огромната тежест на всички други неща...Тя е израз на индивидуална, нямаща равна на себе си идея на великия Архитект на Вселената. Ако тази индивидуалност бъде унищожена, макар и да не се разпилее нито един атом, ще се унищожи творческата радост, която е била кристализирана в нея. Ако се лишим от тази особеност, от тази индивидуалност, едничкото нещо, което можем да наречем наша собственост, ако това изгубим, то ще бъде същевременно загуба за целия свят. Високата цена на

индивидуалността се състои в това, че тя не е универсална. Универсалното търси винаги своето осъществяване в единичното. Нашето желание да запазим индивидуалността си е всъщност желанието на Вселената, която действа в нас. Радостта от безпределното в нас е
 9
 причина за радостта от самите нас.

Митология на съвременността

В последните две столетия, преживели пролетното почистване на вярата, когато нищо не е достатъчно добро за задоволяване не егоистичните ни желания, а Земята е доведена до прага на екологичен крах, за нас е жизнено необходимо да си възвърнем усета за това как "живата вода на изгубения Граал" се стича в пресъхналите ни уста, благо се разлива по тялото ни и въздига душата ни до Създателя. Къде обаче да потърсим тази опитност? Отговорът на Джордж Кембъл е - в непрестанно обогатяващото се митологично наследство. Според него "изминали са хилядолетия, а темите за връзката на човека и Бога, дошли бог знае от къде, са претърпели незначителни промени", защото съдържат идентична, реална, сетивна, жива опитност от преживяването на екстаза от живота. Въображаемите форми, чрез които хората на всички времена са се опитвали да си обяснят това чудо на съществуването, са митовите и обредите на всички народи, които Кембъл нарича "маските на Бога".⁷

Световните митологии изглеждат на пръв поглед съвършено различни, но в действителност представляват "една обща поетична симфония на трансцендентния опит на човечеството, чиито теми са анонсирани, развивани, обогатявани, преобръщани, изкривявани и възобновявани"⁸. Герои, митични същества, пророци, светци и богове са

⁷ Дж. Кембъл. Маските на Бога. Митология на Изтока. Предисловие С., Рива, 2004

⁸ op. cit

действащите лица в този грандиозен спектакъл на общочовешкото трансцендентно познание. Някои от тези образи се превръщат в идоли, други - не. Митологичните образи или както ги нарича Кембъл "маските на Бога" дават представа на съзнанието за загадката, присъстваща в цялата осезаема реалност. Те са разнообразните изразни средства, посредством които хората по света се опитват да представят източника на живота. Всеки един от тях символизира един и същ Предел отвъд Пределите. Западът го персонифицира като Бог, а големите религии на Изтока го деперсонифицират като Брахман, Великата Пустота или Пътят.

В какво се състои различието помежду им? В това, че всеки митичен образ въвежда нова дисциплина за тялото и ума и превежда съзерцаващото съзнание през различен праг на сетивност. Крайната цел обаче е една - достигане на центъра на създадените и несъздадени светове.

От средата на XII век вековната традиция се разпада и се появяват не една, две или три, а цяла галактика от митологии - толкова много колкото творци ражда западната култура. Литературата, философията на ежедневието и изкуствата донасят на Запад не-теологично откровение от голямо значение, голяма дълбочина и безкрайни вариации. Това откровение се превръща в духовен гид и структурираща сила на западната цивилизация. Ако при традиционната митология символите се предават от поколение на поколение чрез обредите и ритуалите, в които се предполага, че индивидът придобива опитност и духовно откровение, в съвременната цивилизация индивидът не е пасивен консуматор на чужда опитност, а изживява без посредник своята духовна опитност. - Красота, ужас или отчаяние - всички тези чувства той се опитва да предаде на другите чрез символите на литературата и изкуството. И ако неговото осмисляне на света е достатъчно дълбоко и значимо, символите, които той използва, имат стойност и сила на живия мит. Творческата митология извира не от теологията, а от чувствата на творчески индивиди, верни на своята собствена опитност. Тези творци дръзват да

разрушат черупките на готовите мисловни форми, поддържани хилядолетия наред. Те воюват за правото да изживеят своя живот не така, както трябва да бъде, какъвто е бил или какъвто никога няма да бъде, а преживяват дълбоко своя живот тук и сега такъв, какъвто е.

Всеки храбрец, който се осмели да разклати статуквото, възпрепятстващо спонтанността да се прояви, проправя своя пътечка до Великата същност. От този миг той става крепител на Реалността, страж на Всесилният живот - отвъд раждането и смъртта. Той самият става живителен извор. При него намират закрила и подслон опалените от лъчите на чувствата и задушени в смъртоносната хватка на змиите на невежеството.

Такъв е Рабиндранат Тагор. Тайната на големия поет (както и на всички велики творци) е в това, че се оставя да бъдат пробуден от неизчерпаемите митологични символи на своето наследство, като избягва грешката да приема митологичния образ за истински и не приема знанието, което се съдържа в символите, за свое, докато не го изживее сам. Великият поет черпи своето въображение от морето на тишината, където всякакви значения изчезват. Испитал сам символа като врата към тишината, той придобива силата да създава нов живот от митовете на миналото. Както острието на меч на митичния герой- войн проблясва с енергията на източника на съзидание, от която е изкован, така поетичните строфи на героя-поет резонират с магията на Богинята-Живот, създателка на света. Той е нейният Избраник, нейният пламенен бард и Велик Страж. Той е първият творчески гений на Изтока, който дръзва да превърне света на собствените си преживявания в митогенетична зона⁹ за своите съвременници.

⁹ Митогенетичната зона е време-пространството на широка хомогенна група от хора с единен език, където в резултат на колективната историческа опитност кодовете на комуникация съдържат силен мобилизиращ ефект. Днес в глобализацията се свят

Неслучайно през 1913 г издателство Макмиллан пише: "Сборникът от есета на Рабиндраната Тагор "Садхана" е книга на майстор, лека като въздуха, написана от универсална гледна точка като слънчевата светлина. Няма други проповедници или писатели в Европа или Америка, които да имат такава дълбочина на прозрението и деликатност на религиозното усещане, комбинирани с честност и научна точност, както е при Тагор."¹⁰ При представянето на сборника Гитанджали Уйлям Бътлър Йейтс казва: "Дело на висша култура, тези стихове са все пак поклънали от обикновената земя също тъй, както и тревата, и тръстиките.. Цял народ, цяла цивилизация, неизмеримо чужда за нас, сякаш се е всмукала в това въображение, но ние не сме развълнувани не поради нейната непознатост, а поради това, че сме открили собствения си образ, сякаш сме чули своя собствен глас⁵⁵¹⁴ в литературата като в някакъв сън."

Без съмнение, за да се превърне един поет в Страж на Духовността, той трябва да измине дългия и нелек път на митичния герой. Очакват го безброй тирани с чудовищно разраснали се претенции, които ще го измъчват чрез неразбиране, неприемане, отхвърляне, охулване и главозамайващо възвеличаване. Рабиндранат ще разклати кристализирания момент на поробване на душата от логиката и сковане на ума в ритуална религиозност и неговите стихове ще облеят света със съзидателна сила, но преди това трябва да открие своя собствен център.

не съществуват затворени хоризонти, обществата нямат хомогенни структури, разнообразието на езиците възпрепятства директното споделяне и кодовете на старите митологии са изгубили мобилизиращия си ефект, затова общностите са безсилни да наложат старите си митове. Митогенетичната зона днес - това е индивидът в контакт с неговия собствен вътрешен живот, който се опитва да предаде своята опитност чрез изкуството си на другите.

¹⁰ Rabindranath Tagore, Sadhana. MacMillan Company, Dec. 18, 1913.

В следващите страници ще проследим живота на Рабиндранат Тагор, разказан като съдбата на митичния Страж на Духовността, изрязал мъртвата плът на старата религиозна традиция и въвел нова психична опитност от изключителна важност не само за Индия и Бенгал, но и за цялото човечество.

Индийският митологичен комплекс: Пуруша и Пракрити

За да разберем защо Рабиндранат Тагор е митичен Страж на Духовността, трябва да се опитаме да вникнем в иманентната трансцедентна божественост на индийския митологичен комплекс и да проследим процеса, който е превърнал поета в главно действащо лице на сцената на световната духовност.

Ведите, тези най-стари писмени източници на Индия, свидетелстват за древна литургическа митологична система, която призовава силите на земята и небето чрез олтара на огъня. В края на ведическия период се появява психологическа система (позната от текстовете Упанишади¹¹), която е насочена навътре и която има за цел омиротворяване и хармонизиране на душата. Церемониалните обреди са заменени с жертване, което се извършва в ума. Потъналото в съзерцание съзнание става жертвеник, вълните на емоциите и мислите (*вритти*) - жертва, а жрец на този сакрален обред за пречистване на съзнанието може да бъде всеки брамин, загърбил светския живот, отдал се на отшелничество. Целта е била достигане на съзнание без умствени модификации (*нивритти*), което

¹¹ Упанишадите са последната, философската част на Ведите, наречена Веданта (Край на Ведите). Те представляват свещени писания, смятани за духовни наставления, в които учението за Духа и Природата не е монолитно, но като цяло се отличава с деперсонализация на божественото.

изпитва естествено блаженство (*анубхава амрита*). Това състояние на съзнанието е трансцендентно, тъй като преминава границата на интелекта.

Съществуват два основни начина за неговото постигане. Единият условно ще наречем "пътя на бога" (*Пуруша*), а другия - "пътя на богинята" (*Пракрити*). Когато медитиращият индивид се отъждествява с действащия субект, с огнената сила на просветленото съзнание, която поглъща жертвата на ума, той върви по пътя на Бога. Поклонникът на Богинята пък става обект на съдбата. Той не се притеснява да се отъждествява с жертвата (вълненията на ума), която бива поднасяна на жертвеника на Вселенското съзнание за милостиво омиротворяване. И в двата случая обаче целта е психологическа - уравнивяване на ума и постигане на духовна мъдрост, което на практика означава пълна независимост от превратностите на феноменалния свят. Пътеките, прокарани от знайни и незнайни храбреци (увековечени като митични герои и легендарни фигури), които разкриват нови начини за достигане на това състояние на ума, са разклонения на един от двата пътя. Всяка нов опит, въведен в колективния психичен склад, водещ до гореописаното трансцендентно състояние на ума, има своите изразни средства и техники. За криптирането и предаването ѝ на следващите поколения е използвана система от символи, известна от текстовете на Упанишадите¹². Тогава именно са създадени основните понятия, с които индийската философия ще си служи през идващите хилядолетия и които Рабиндранат като поет на трансцендентното също използва.

През IX в пр.н.е. митичните образи на боговете са заменени с безличния Върховен Абсолют, който от гледна точка на индивидуалното съзнание е наричан Атман, а от

¹² Най-старите Упанишади са съставени между IX и VI в пр.н.е и са най-старите книжовни паметници на философската мисъл в света изобщо.

гледна точка на колективното съзнание - Брахман. Ето как една от най-старите Упанишади - Катха, описва Атман като висша реалност и висша ценност:

"Живеещ в сърцето, намиращ се в дълбините, дърен;
който го разбира като божествен, чрез
слизване навътре посредством йога,
изгонва мъката със сигурност." И още:
"Не се ражда, не умира познаващият Атман. Не
произлиза от никого и не става никой.
Нероден, постоянен, вечен, дърен, той не
умира, когато загива тялото."

Познанието за Вселенския Дух се е постига чрез силата на индивидуалния Дух, който се е отгърсва от илюзията на света (*вишва-майа*): "Когато чрез Атман се съзре ясно Брахман, нероден, стабилен, очистен от всички качества, той се освобождава от окови."

"Знай, че Атман е возещият се в колесницата, колесницата е тялото, разумът е кочияшът, а умът - юздата.

Чувствата са конете, а обектите им - пасище.
Наслаждаващият се е Атман."¹³

Ето как Брихадарайанака Упанишад описва единството Атман-Брахман:

4.1."В началото Атман беше във формата на Пуруша. Той се огледа и не видя друг, освен себе си, и каза: "Аз съм това". Така се появи думата "аз"(ахам). Тъкмо затова и сега запитаният отначало казва "аз съм" и (след това) казва името, което е негово.

4.10. Действително, от началото това беше Брахман. Той позна себе си: Аз съм Брахман (АхамБрахмаАсми). Така той става всичко.. ..Така този, който така знае: "Аз съм Брахман",

¹³ Катха Упанишад 3.3

той става всичко това, нему и боговете не могат да му попречат, защото той става техния Атман."

Без да познаваме тази философска система, не бихме могли да усетим цялата дълбочина и всеобхватност на чувството, възвишеността и сублимността на преживяването в любовната поезия на Тагор. В една от най-старите и най-авторитетни Упанишади (Брихадарйанака) мъдрецът Йаджнавалкия разкрива на съпругата си Майтреи как би следвало да бъде разбирана любовта.¹⁴: "Не заради съпруга е любим съпругът, а заради Атман (в него); наистина не заради съпругата е любима съпругата, а заради Атман; не заради синовете са любими синовете, а заради Атман; не заради богатството е любимо богатството; не заради познанието е любимо познанието. не заради боговете са любими боговете, не заради съществата са любими съществата; не заради самото него е любимо всичко, а заради Атман."

Когато Тагор описва обикновени сцени от живота край река Ганг или в града, ще разберем дълбочината на неговото чувство по-добре, ако си припомним следния текст от Упанишадите: "Наистина Атман трябва да се вижда, да се чува, да се мисли за него, да се усеща, о, Майтреи,; наистина като се вижда, слуша, мисли за Атман; като се познае той, познава се всичко."¹⁵

Страстната защита на интернационализма и критиката на писателя, отправена към национализма се основава върху твърдото му убеждение в правотата на древните текстове: "Този, който вижда Атман във всички същества и всички същества в Атман, той омраза не познава".¹⁶

¹⁴ 5. 1.Йаджнавалкия имаше две жени - Майтреи и Катйайани. От тях Майтреи можеше да разговаря за Брахман, а Катйайани имаше само обичайното познание на жените. А Йаджнавалкий искаше да се оттегли от цивилния живот ...

¹⁵

¹⁹ пак там 5.6.

¹⁶ Иша Упанишад

В края на епохата на Упанишадите в съчинението "Бхагавад Гита"¹⁷, считано за Библия на индуизма, се появява идеята за индивидуалната душа. Индивидуалната душа едновременно е Пракрити и Пуруша: фина субстанция, оживена от Духа. Тя извършва дълго пътуване (*самсара*), като преживява различни прераждания (на земята, на небето или в междинната сфера) във висшата форма на божество, в неутралната форма на човек и в низшата форма на демон или животно.

Приемането на различни форми и преживяването на различни съдби се нарича *карма* и е възмездие или награда за добрите и лошите дела в минало прераждане. Духът в индивида (Пуруша), съединен с природните качества (Пракрити), приема тези качества и забравя или се заблуждава относно истинската си същност. Крайната цел е (*мокша*) - освобождаване на Духа от илюзията на природните качества (*майа*) и достигане на същото трансцендентното състояние на съзнанието: Атман- Брахман. Тагор е привърженик на това ново разбиране за материята, а именно, че тя е субстанция на всички неща (от най-малкия атом до Ведическите богове) и действително съществува.

Системата *Санкхя* на мъдреца Капила е неведическа философия, в която мъдрецът се отъждествява с монадата Пуруша. Като слънцето, монадата стои отдалечена от материята (Пракрити) и няма реален контакт с нея. Сиянието ѝ активира инертния принцип на материята, подобна на развълнувана вода, върху която проблясва слънчева светлина. Всяко проблясане си представя, че самото то е монадата и иска да бъде вечно, затова изпитва безпокойство. Когато обаче развълнуваната материя, която е в съзнанието, бива

¹⁷ Буквалният превод означава "Божествена песен", която е част от епоса "Махабхарата" и по същество е дял от Веданта (Края на Ведите). Учените датират "Бхагавад гита" между VI и III в.пр.н.е. и се смята за най-свещената книга на индуизма.

умиротворена посредством медитация, изниква ненакърненият образ на монадата и фалшивата идея за егото (отблясъците) като същност изчезва."¹⁸ Жертва в това жертвоприношение на ума е незнанието и заблудата, които предизвикват погрешни отъждествявания. Субектът се научава да се отъждествява не със сина на слънцето, който измолва неговата помощ, а със самото слънце. Тук е постигнато митическо отъждествяване, но то не е с бог, а с наблюдаващия субект на полето (материята), Пуруша съзнание за нищо - вътре в себе си и за себе си. На практика такова митическо отъждествяване се осъществява чрез системата на отрицанието "*нетти нети*": "Аз не съм това нито това, нито онова.." В своите стихове и есета Тагор многократно критикува това отричането на всичко съществуващо в полза на сияещия отвъд Дух. В стих 73 от "Гитанджали" той ще напише:

"За мен спасението не е в себеотрицанието. Аз чувствавам прегръдката на свободата в хилядата вериги на насладата.

Ти ми наливаш непрестанно нови глътки от своето вино с различен цвят и дъх и така напълваш този пръстен съд догоре.

Светът ми ще запали с твоя пламък своите стотици светилници и пред олтара на светилището ти ще ги положи.

Не, аз не ще затворя никога вратите на сетивата си. Насладите на зрение и слух и допир ще носят твоята наслада.

Да, моите заблуди ще изтлеят в радостното просветление, а възжеленията ми ще се наляят в плодове на любовта."

¹⁸ Йога на Патанджали е дисциплина на тази философия. "Следвайки наставленията на милостив учител, което казва "ти произхождаш от Пуруша, Вселенската божествена жизнена монада, която се проявява чрез чистото съзнание и е духовно всеобемаща и самосъдържаща се, ти си част от това" - умният човек изоставя погрешния възглед, че е проявление или продукт на простата материя. Zimmer, *Philosophies of India*, pp308

Друг могъщ поток на светоусещане и блаженство на умиротворението донася Буда. Той надминава Капила в силата на обръщането навътре към себе си, защото докато Капила кара обективния свят да изчезне, то Буда унищожавя и субективния. "Целият живот е скръбен и все пак няма нито същност, нито същество, нито съществуване, потънали в скръб - учи той. - Следователно няма причина да се чувства отвращение, шок или погнуса пред зрелището на света, а точно обратното - единственото подходящо чувство е състраданието (*каруна*), което въщност се изпитва, когато бъде осъзната парадоксалната истина, че всички тези страдащи същества въщност са не-същества. Невежеството е корен на всичко. "

Будизмът развива два противоположни метода за спасение от неволите на света. Единият е наречен „Пътят на малката колесница" - Хинаяна. Той се осланя върху традиционния метод на отричане на всичко съществуващо, докато цялата система от идентификации угасне и по този начин се осъществява транс ектаз. Другият път е "Пътят на голямата колесница" - Махаяна, чрез който индивидът предприема велик поход за спасение на всичко живо под слънцето. Една от неговите модификации се състои в съзерцаване на стотиците хиляди Буди и Бодхисатви и техните диамантени, рубинени и многоцветни сияния. По този начин на сцената се завръща Богинята-лотос или Пракрити. Вътре в чашката на нейния цвят дори същество, което изобщо нищо не е постигнало, глупаво, порочно, изпълнено с вината на много престъпления, може да постигне познанието за собственото си великолепие. Както Буда е символ на негативния път, така будисткото царство на Богинята е символ на света, в който живеем. Тя е лодката, с която се преминава на отсрещния бряг, и едновременно с това - целта. Настава време великолепие на пустотата да бъде познато като вечно

присъстващо великолепие на всички неща." ¹⁹ "Пътят на Богинята" е преоткрит за кой ли път отново.

Тагор става негов ревностен почитател, защото е дълбоко убеден, че не съществуват вродени противоречия между тяло и дух, наслаждаването на естествената красота и търсенето на истината, обществените задължения и принципите на всеки човек, уважението на традициите и свободното търсене, любовта към народа и вярата в единството на човечеството. Той счита, че тези противоречия могат и трябва да бъдат примирени, но не чрез отделни компромиси и плахи колебания, а създавайки истинска хармония от видимото несъответствие.

Макар направеният до тук преглед на древноиндийските възгледи да свидетелства за предпочитане на пътя на Бога (техниката за хармонизиране на ума чрез обръщането му навътре върху вътрешния дух Атман-Брахман), то още в една от ранните Упанишади женската форма на божественото е представена като същност на Вселенския Дух, като неговата проявена сила. "Богинята, а не привидно доминиращите мъжки богове на ведическия пантеон, е онази, която наистина познава скритата, централната, свещената сила на вселената (Духа), от която се печелят всички победи в нескончаемата драма на световния процес, защото самата тя е същата тази сила. Тя е Брахман - жизнената сила на Вселената, която тайно обитава всички неща." ²⁰ Така още в първите духовни наставления на древна Индия т.нар. "път на Богинята" е признат за равностоен на "пътя на Бога". "В Кена Упанишад, където се появява за пръв път в ортодоксалната религиозна философска традиция на Индия, възплътената женственост, става гуру на мъжките богове. Тя е представена като техен учител по мистика, тази, която ги посвещава в най- дълбоката

¹⁹ Дж. Кемпбъл пак там стр.331

²⁰ Н. Zimmer The Art of Indian Asia, vol.I, p. 109

и основна тайна на вселената, която в действителност е нейната собствена същност"²¹

През средновековието пътят на Богинята отново засявя в мистичната религия на любовта на Рамануджа²². Като реакция на прекаления интелектуализъм и преувеличаването на монадата Пуруша за сметка на материята Пракрити страстното боготворене на проявеното божествено намира израз в боготворене на божествената природа (макар и под формата на бога Пазител - Вишну).

Поетът Кабир, който мечтае да примири интензивния мистицизъм на суфите²³ с традиционната теология на браманизма, създава поезия, която възпявала света като проява на божествената любов. На "професионалната святост" на отшелниците и брамините²⁴, които следвали пътя на Пуруша, той противопоставя директната и простичка връзка с божественото. Богинята Лотос е възвеличена като Единната Реалност, разпростряла своите форми на радост и красота. Мъртвите идоли и заклинания, които застават между душата и любовта, са изхвърлени. "Религията, лишена от любов, е ерес" - казва Кабир. Неговият практичен мистицизъм е тясно свързан с ежедневните задължения. Това е емоционалният израз на вярата на селяните, занаятчиите, търговците, всички, за които сложният ритуализъм на брамините няма значение, защото не удовлетворява техните духовни нужди. Тази форма

²¹ Н. Zimmer p.110

²² Велик религиозен реформатор от 12 в., живял в Южна Индия. През 14 в. светецът Рамананда прави същата реформа в Северна Индия. Негов ученик става Кабир.

²³ Името Кабир, което означава "велик" на арабски език, недвусмислено говори за мюсюлманския му произход. В същото време той бил ученик на Рамананда, индуски светец от 14 в., който реформирал браманизма. Затова за него се казва, че е брамин, суфи, ведантист и ваишнавит (почитател на Вишну).

²⁴ "Дългобрадият йоги със сплъстена коса прилича на козел" - пее Кабир,

на почитане може да се практикува от всички хора, защото представлява киртан - песенна проповед в края на усиления работен ден.

Рабиндранат Тагор е страстен почитател на Кабир. ²⁵ Съдбата го е предопределила да стане Страж на Духовността за всички хора, независимо от кастовите различия и култури. Също като Кабир, Рабиндранат възражда религиозността, но не чрез бягство от живота, а чрез неговото прославяне, чрез вяра във вечното "да" ²⁶. Своите скърби той принася като приношение пред олтара на Богинята-Живот, а тя ще му се отплати с благодат. ²⁷ Но преди да постигне това, Рабиндранат трябва да усвои и двата пътя и да стане син на Бога и на Богинята.

²⁵ В сборника си "Сто песни на Кабир" той заклеява формална обредност и самодостатъчност на професионалните божи служители и се опитва да възвърне вярата и стремежа към директна връзка на поклонника с божественото.

²⁶ Р. Тагор Вероизповеданието на художника - статия

²⁷ "Майко, аз ще ти изплета огърлица от бисери със сълзите на тази своя скръб.

Звездите са окичили нозете ти със светлите си низи, но моята ще легне на гърдата ти." (Гитанджали. 83.)

⁴ Авторката поддържа становището, че терминът "несъзнавано" се отнася само до културния пласт на безсъзнателното. Но поради сложността на терминологията на психологията на безсъзнателното, за улеснение на читателя, е употребен общодостъпния термин "несъзнавано". (бел.ред.)

⁸ Р.Тагор. Садхана. Пътят към съвършенството. С.1994 г стр.111

⁹ Р.Тагор. Садхана. Пътят към съвършенството. С. 1994 г., стр.74

¹⁴ Ал.Шурбанов. Мъдростта на единението. - В: сп. Светилник С., 2002 г.